

УДК 340.12

DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-233-237

Бунчук Оксана Борисівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії права та прав людини

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

e-mail: o.bunchuk@chnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-7094-4934>

ТЕОЛОГІЧНА РЕДУКЦІЯ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ ОЦІНОК КАРЛА ЛАРЕНЦА

В статті йдеться про розгляд К. Ларенцом (1903-1993), найвідомішим представником юриспруденції оцінок, – одного із традиційних методологічних напрямків, – такої аргументаційної форми, як телеологічна редукція. У статті актуалізовано три питання: про межу можливого словесного сенсу, про телеологічну редукцію в архітектоніці юриспруденції оцінок К. Ларенца, про телеологічну редукцію К. Ларенца як таку.

В першому випадку констатується, що для розрізнення тлумачення в вузькому і широкому сенсі найкраще підходить поняття межі можливого словесного сенсу правової норми. В такому разі телеологічна редукція як елемент тлумачення в широкому сенсі, на відміну від обмежувального тлумачення і телеологічного тлумачення як елементів тлумачення в вузькому сенсі, виходить за межі можливого словесного сенсу. Встановлено, що телеологічна редукція є методом мислення, що пов'язаний з «конкретизацією», «типізацією» і «аналогією». Зауважено, що телеологічна редукція звужує не тільки можливий, але й однозначний словесний сенс правової норми. Констатується, що телеологічна редукція, поняття прихованої прогалини, межа можливого словесного сенсу, поділ на широке і вузьке тлумачення сприяють поглибленню і розширенню методологічного арсеналу юриспруденції.

Ключові слова: межа можливого словесного сенсу, телеологічне тлумачення, обмежувальне тлумачення, іманентне творення права, юридична методологія, юридична герменевтика.

Bunchuk O. THEOLOGICAL REDUCTION IN JURISPRUDENCE ASSESSMENT OF KARL LARENZ

The article deals with the consideration by K. Larentz (1903-1993), the most famous representative of the jurisprudence of evaluations, one of the traditional methodological directions, of such an argumentative form as teleological reduction. The article addresses three questions: about the limit of possible verbal meaning, about teleological reduction in the jurisprudence architecture of K. Larentz's assessments, about K. Larentz's teleological reduction as such.

In the first case, it is stated that the concept of the limit of the possible verbal meaning of a legal norm is best suited for distinguishing interpretation in the narrow and broad sense. In this case, teleological reduction as an element of interpretation in a board sense, in contrast to restrictive interpretation and teleological interpretation as elements of interpretation in a narrow sense, goes beyond the limits of possible verbal meaning. It has been established that teleological reduction is a method of thinking associated with «concretization», «typification» and «analogy». It is noted that the teleological reduction narrow not only the possible, but also the unambiguous verbal meaning of the legal norm. It is noted that teleological reduction, the concept of a hidden gap, the limit of possible verbal meaning, the division into broad and narrow interpretation contribute to the deepening and expansion of the methodological arsenal of jurisprudence.

Key words: limit of possible verbal meaning, teleological interpretation, restrictive interpretation, immanent creation of law, legal methodology, legal hermeneutics.

Постановка проблеми. Юриспруденція оцінок К. Ларенца тісно пов'язана з питанням про можливий словесний сенс як межу між тлумаченням і так званим подальшим творенням права, до якого належить, серед іншого, аргументаційна форма [1, с. 159], або аргумент [2, с. 116] телеологічної редукції.

На практиці питання про вихід за межі словесного сенсу правової норми становить інтерес і для вітчизняної юриспруденції. Окреслене свідчить про *актуальність обраної теми* для дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Стан дослідження в Україні питання про телеологічну редукцію як в цілому, так і в контексті юриспруденції оцінок К. Ларенца не можна вважати задовільним. Проте існують деякі базові відомості, на які можна опиратися чи орієнтуватися. Так, вкажемо на цикл статей О. Настасійчука, які присвячені юриспруденції оцінок К. Ларенца [3; 4], проте в них телеологічна редукція окремо не розглядається. Помічається проблема телеологічної редукції в працях Т. Дудаш, яка згадує її в контексті коректувального тлумачення за А. Печеніком [5, с. 158]. Важливими є також публікації, які мають своїм предметом теорію принципів (монографія О. Уварової «Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика» [6]), оскільки «виправдання телеологічної редукції полягає у вимозі справедливості ставитися до неоднакового неоднаково, тобто здійснювати потрібні з погляду оцінки диференціювання» (К. Ларенц). Разом із тим, назважаючи на вищезгадані наукові доробки, у вітчизняній правовій доктрині питання про телеологічну редукцію не знаходить належної уваги.

Зовсім інша ситуація складається в німецькій юридичній літературі, де питання телеологічної редукції досліджували, крім К. Ларенца і посилаючись на нього, такі автори, як: К.-В. Канаріс, Я. Шредер, Р. Алексі, Р. Ціммерман, Б. Рютерс, Ф. Бідлінські, М. Павчнік, Т. Кунтц та багато інших ін.

Мета статті – здійснити історико-критичний аналіз аргументаційної форми телеологічної редукції в розумінні К. Ларенца. Для досягнення поставленої мети було зосереджено увагу на трьох питаннях: про межу можливого словесного сенсу, про телеологічну редукцію в архітектоніці юриспруденції оцінок К. Ларенца, про телеологічну редукцію К. Ларенца як таку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння телеологічної редукції ключове значення має поняття словесного сенсу (Wortsinn: сенс, значення слова): «Всяке тлумачення тексту розпочинається зі словесного сенсу. Під ним слід розуміємоти значення слова або словосполучення в загальному слововжитку або, якщо такий може бути встановлений, в особливому слововжитку відповідного мовця, тут – в слововжитку релевантного закону» (К. Ларенц) [1, с. 320]. Поряд з цим існує поняття можливого словесного сенсу (möglicher Wortsinn): «Під «можливим словесним сенсом» я розумію все те, що ще можна розуміти – згідно з загальним слововжитком або ... міродатним слововжитком ... законодавця ... – як те, що мається на увазі під цим висловом» (К. Ларенц) [1, с. 322]. Аналізуючи вищезазначене, словесний сенс можна розуміти як те значення, яке має відповідне формулювання, або текст норми. Відповідно можна говорити про можливий словесний сенс, межа якої є водночас межею тлумачення правової норми: «Іншу межу між тлумаченням і таким, що доповнює і перетворює закон далішим творенням права, ніж межу лінгвістично можливого словесного сенсу знайти не можна» (К. Ларенц) [1, с. 323]. Водночас існують і критичні зауваження щодо абсолютизації К. Ларенцом значення межі можливого словесного сенсу. Так, наприклад, Т. Кунтц, автор статті «Межа між тлумаченням і далішим творенням права з перспективи філософії мови» (2015) [7], вважає, що «не існує ніяких твердих значень, які існують «до» початку читання норми і які обмежують тлумачення слова [8, с. 267].

На думку К. Ларенца, існує область однозначного словесного сенсу [1, с. 321]. Все це дозволяє сказати, що «серед різних значень «вузьким» має називатися те, яке порівняно з іншими можливими значеннями має вужчу область застосування, «широким» – те, яке має ширшу область застосування [1, с. 354]. Сфері однозначного словесного сенсу відповідає буквальне (дослівне) і/або обмежувальне тлумачення. Розширювальне тлумачення (про відповідні види тлумачення в Україні [9, с. 254]) залишається в межах можливого словесного сенсу, але вже не входить до області однозначного словесного сенсу.

Так, слово «діти» означає, на перший погляд, буквально: діти – це рідні сини і дочки, в широкому сенсі – це ще й деякі нерідні діти, у вузькому сенсі – тільки рідні діти, які є одруженими або заміжніми тощо. Проте К. Ларенц не цілком погоджується з таким попереднім уявленням про значення слова «діти», а вважає, що тлумачення цього слова у вузькому сенсі, яке опирається на загальний слововжиток, охоплює рідних дітей особи, а в рамках широкого – ще й, скажімо, пасинків. Залучення також онуків виходило б за межу можливого словесного сенсу, тут бралася б до уваги тільки аналогія. Так само мало словесний сенс допускав би тлумачення цього слова так, щоб під нього підпадали б навіть не всі рідні діти, наприклад, одружені діти не підпадали б. Доповнення, яке обмежує словесний сенс в його можливому мінімальному обсязі, завдяки якому одружені діти б виключалися, уже було б не тлумаченням, а було б зміною норми, яка була б можливою тільки шляхом «телеологічної редукції» [1, с. 354].

Отже, тлумачення в описаному вище сенсі – це випадок телеологічної екстенсії (телеологічна екстенсія – це спеціальний випадок аналогії [10, с. 553], який докладно аналізує учень К. Ларенца К.-В. Канаріс [11, с. 74 і далі]) або телеологічної редукції, які мають місце тоді, коли відбувається додавання слову того значення, яке *вже не є* можливим (телеологічна екстенсія) або виключення того значення, яке *це є* можливим (телеологічна редукція).

Як проміжний висновок можна сказати, що К. Ларенц опирається на розрізнення тлумачення в вузькому і широкому сенсі, – тлумачення в широкому сенсі включає подальше правотворення [8, с. 267-268]. В такому разі телеологічна редукція як елемент тлумачення в широкому сенсі, на відміну від передусім обмежувального тлумачення, а також розширювального і телеологічного тлумачення як елементів тлумачення в вузькому сенсі, виходить за межі можливого словесного сенсу, а обмежувальне, розширювальне і телеологічне тлумачення залишаються в його межах.

Так питання «Чи можна виходити за межі можливого словесного сенсу?» перетворюється на питання «Як саме відбувається вихід за межі можливого словесного сенсу?». К. Ларенц позитивно, як можна зрозуміти із вже викладеного вище, відповідає на перше питання і дає розгорнуту відповідь на друге. Отже, слід розглянути, як він впорався з цим завданням. Проте перш ніж це зробити, слід охарактеризувати те місце, яке займає телеологічна редукція в архітектоніці юриспруденції оцінок К. Ларенца.

2. Широке тлумачення, про яке йшлося вище, К. Ларенц розділяє на «творення права в межах законодавчої норми» і «даліше творення права, що виходить за закон» [1, с. 366]. Останнє даліше правотворення можна називати трансцендентним щодо закону, проте не щодо права взагалі [12, с. 421-423]. Тлумачення і подальше творення права відрізняються, на думку К. Ларенца, не якісно, а тільки за ступенем: «Тлумачення закону та суддівське подальше творення права не дозволено розглядати як суттєво різні, а потрібно розуміти тільки як один від одного відмінні ступені одного й того ж самого мисленнєвого процесу» [1, с. 366].

Юриспруденція оцінок К. Ларенца має відношення до іманентного і трансцендентного подальшого правотворення, – тобто творення у певних випадках права суддею, а не законодавцем, – в рамках відповідно закону і права, тоді як юридична методологія включає в себе ще й питання тлумачення. Незважаючи на те,

що у великій за обсягом бібліографії робіт К. Ларенца, яка нараховує 266 пунктів [12, с. 539-566], окремої публікації про телеологічну редукцію немає, проте відповідна рубрика існує в головному творі К. Ларенца – «Методології правознавства». Така рубрика є як в першому його виданні 1960 р. [13, с. 296-300], так і у всіх наступних виданнях, в т.ч. в останньому шостому виданні «Методології» 1991 р. [1, с. 381-396]. З самого початку і до останнього видання телеологічна редукція розглядається в рубриці, орієнтованій на проблеми заповнення прогалин закону.

Так, в 6-му виданні «Методології» питання про телеологічну редукцію містяться в окремому підрозділі, який називається «Заповнення «прихованих» прогалин, зокрема за допомогою телеологічної редукції» [1, с. 381-396] і який перебуває в розділі «Заповнення прогалин закону (законоіманентне дальше правотворення)», який, зі свого боку, міститься в главі «Методи суддівського дальшого правотворення», а ця глава входить до «Систематичної частини» «Методології» на противагу «Історико-критичній частині», яка має підзаголовок «Теорія права і методологія в Німеччині з часу Савінії» (всього в «Методології» дві частини). Відмітимо, що саме Савінії вводить в німецьку юридичну методологію поняття «дальшого творення права» в роботі «Система сучасного римського права» (1840, т. 1) [14, с. 238; 8, с. 267]. Окремі питання, які стосуються, телеологічної редукції можна знайти й поза рамками спеціальної рубрики, наприклад, в контексті вчення про правоположення [1, с. 270], загальної характеристики юриспруденції [1, с. 234] тощо.

Так, в останньому випадку К. Ларенц, говорить, що «правова догматика буде утверджуватися й виконувати свою функцію тоді й тільки тоді, коли їй вдається щораз більшою мірою розробляти й застосовувати форми ціннісно-орієнтованого мислення, – як-от: правовий тип, функціонально мислиме поняття права, – і методи мислення – «конкретизації» і «типізації», «аналогії» і «телеологічної редукції»» [1, с. 234].

Використання терміну «телеологічна редукція» К. Ларенц пояснює так: «Оскільки ... вміщене в законі правило, яке виражене ... занадто широко згідно зі своїм однозначним словесним сенсом, зводиться, редукується до підхожої йому згідно з метою регулювання або сенсовим взаємозв'язком закону області застосування, то ми говоримо про «телеологічну редукцію». Уживаним є також слово «рестрикція» (Restriktion). Телеологічна редукція співвідноситься з обмежувальним тлумаченням подібно до того, як одинична аналогія з розширювальним тлумаченням [1, с. 391]. К. Ларенц відмічає герменевтичну природу телеологічної редукції, констатує, що «використані для характеристики юриспруденційних методів вислови – як-от обмежувальне, розширювальне тлумачення, аналогія, телеологічна редукція, конкретизація масштабу для оцінки – мають. ... специфічно герменевтичний сенс» [1, с. 248].

В рамках такого герменевтичного підходу утворюється, на думку К. Ларенца, певна послідовність методів, оскільки «у всіх випадках, у яких суди підкреслюють, що сенс і мета припису йде попереду також «лінгвістично однозначного» дослівного тексту (Wortlaut), тлумачення не обмежується словесним сенсом (Wortsinn)» [1, с. 322].

Підсумувати питання про місце, яке телеологічна редукція має в структурі юридичної методології і герменевтики, складовою частиною яких є юриспруденція оцінок К. Ларенца, можна словами Р. Алексі: «Будь-яка інтерпретація змінює право і, отже, є дальшим творенням права в широкому сенсі. Від цього поняття подальшого творення права в широкому сенсі потрібно відрізнити подальше творення права в вузькому сенсі. Воно відбувається тоді, коли вирішують не в рамках дослівного тексту норми. Існує чотири групи випадків подальшого творення права в вузькому сенсі: норма може, по-перше, оголошуватися невалідною або незастосовною (*екстинкція*) (Extinktion, послаблення), що, зокрема, трапляється у разі конфлікту норм. Норма може, по-друге, по-новому створюватися суддею (*креація*) (Kreation, створення). По-третє, фактичний склад норми доповнюється групою випадків, так що вона стає застосовною до обставин справи, які не були охоплені її первісним дослівним текстом (*екстенсія*) (Extension, розширення). Екстенсія є найчастіше результатом аналогії. І нарешті, до фактичного складу норми додається обмежувальна умова, так що вона уже не буде охоплювати обставини справи, до яких вона була застосовна згідно з своїм первісним дослівним текстом (*редукція*) (Reduktion, скорочення)» [15, с. 91].

Таким чином, зміст телеологічної редукції зводиться до такого: допустимість подальшого творення права можна сформулювати як проблему ранжування аргументів тлумачення, причому йдеться передусім про силу лінгвістичних аргументів. Це демонструє, що подальше творення права в вузькому сенсі є інтерпретацією. За проблемою ранжування аргументів тлумачення приховується колізія фундаментальних принципів або цінностей. У разі подальшого творення права в вузькому сенсі це передусім колізія між принципами демократії, поділу влад і правової певності, з одного боку, які підтримують авторитет законодавця, і, з іншого боку, принципами когеренції і змістової правильності, які вимагають справедливого рішення. Розв'язання колізії залежить від чинного права і репрезентованої інтерпретатором філософії [15, с. 91-92].

Структура підрозділу «Заповнення «прихованих» прогалин, зокрема за допомогою телеологічної редукції» «Методології» К. Ларенца, датованої 1991 р., доволі проста: спочатку розглядається поняття «прихованої» прогалини закону як передумови телеологічної редукції, потім деякі загальні положення, про які вже йшлося вище, наприклад, вибір релевантного терміну тощо. Поряд з «прихованими» прогалинами існують «відкриті» прогалини, якій мають тісний стосунок до аналогії або телеологічної екстенсії [1, с. 381-

391]. Наприкінці К. Ларенцом наводиться приклад різновиду телеологічної редукції із практики Швейцарського федерального суду:

Згідно зі швейцарським правом, суддя в кримінальних справах у випадку засудження підсудного через поширення розпусних предметів наказує «знищити» ці останні. У відповідній справі йшлося про художньо дуже цінні японські рельєфи й відтиски. Федеральний суд вважав, беручи до уваги високу мистецьку цінність, що знищення тут заходило б надто далеко. Для мети припису було б достатньо, якщо відтиски передалися б музею з умовою зробити їх доступними тільки для спеціалістів в області мистецтва. Вольферс це вважає тлумаченням слова «знищувати» (*vernichten*), а саме тим, що федеральний суд начебто витлумачив це слово з огляду на принцип пропорційності. Проте такого роду значення перебуває, на думку К. Ларенца, далеко по той бік межі можливого словесного сенсу. Суд не тлумачив закон, а шляхом телеологічної редукції скорегував з огляду на принцип пропорційності [1, с. 397].

Телеологічна редукція коригує закон відповідно до його мети. Від обмежувального тлумачення вона відрізняється, згідно з панівним вченням, тим, що вона все ж таки відстає від найвужче можливого словесного сенсу, від правознаходження *contra legem*. Вона поважає мету закону. З огляду на це її можна називати ще дальшим правотворенням *praeter legem*. Численні приклади можна знайти в юдикатурі. Зразковим вважається рішення Федерального верховного суду щодо § 400 німецького ЦК. Цей припис забороняє відступлення вимог, які не підлягають арешту, для того, щоб зберегти цеденту його прожитковий мінімум і не обтяжувати загал домаганнями соціальної допомоги. Але ця мета не порушується, якщо цесіонер надає цеденту «поточні доходи ... у розмірі відповідно відступлених вимог, строк виконання яких настав». Отже, § 400 нім. ЦК слід обмежити всупереч його дослівному тексту.

Отже, розгляд телеологічної редукції веде до констатації, що К. Ларенц співвідносить поняття телеологічної редукції з поняттям «прихованої» прогалини, заповнення якої відбувається шляхом додавання обмеження, якого бракує і яке виходить за межі можливого словесного сенсу взагалі і однозначного словесного сенсу зокрема.

Висновки. Як підсумок можна сказати, що телеологічна редукція, поняття прихованої прогалини, межа можливого словесного сенсу, поділ на широке і вузьке тлумачення заслуговують на увагу представників вітчизняної правової доктрини, які бажають поглибити і розширити свій методологічний арсенал.

1. Розвиток юридичної методології в Україні наштовхується на понятійні (концептуальні) питання про можливий словесний сенс як межу тлумачення та питання про «приховані» прогалини закону. Пошук відповіді на них спонукає до історико-критичних досліджень вже існуючих відповідей, в т.ч. і передусім К. Ларенца як юриста, який формує в рамках своєї юриспруденції оцінок на основі згаданих понять поняття телеологічної редукції.

2. Телеологічна редукція – це аргументаційна форма, або аргумент, завдяки якій (якому) можна методично чітко виходити за межі можливого словесного сенсу, точніше: звужувати існуючі межі однозначного словесного сенсу правової норми, і закривати «приховані» прогалини закону.

3. Телеологічна редукція у К. Ларенца – це метод мислення (метод широкого тлумачення, іманентного закону подальшого творення права), без якого його юриспруденція оцінок як аксіологічна методологія обійтися не може, оскільки така юриспруденція має місце тоді, коли інструменти тлумачення у вузькому сенсі виявляються недостатніми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Larenz K. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin etc. : Springer, 1991. XVIII, 494 S.
2. Pavčnik M. *Juristisches Verstehen und Entscheiden : vom Lebenssachverhalt zur Rechtsentscheidung ; ein Beitrag zur Argumentation im Recht*. Wien : Springer, 1993. X, 182 S.
3. Настасійчук О. Творча біографія Карла Ларенца: неогегельянство, чинність права, юриспруденція оцінок, методологія правознавства, правильне право. *Jurnalul juridic național: Teorie și practică*. 2017. Nr. 2 (24). С. 31-34.
4. Настасійчук О. В. Перехід від імпліцитної до експліцитної юриспруденції оцінок : Карл Ларенц, Клаус-Вільгельм Канаріс, Томас Рім. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2021 Вип. № 4 (74). С. 123-128.
5. Дудаш Т. Діалектичний підхід до правового аргументування й правової аргументації. *Філософія права і загальна теорія права*. 2020. N. 2. С. 145-165.
6. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні : загальнотеоретична характеристика : монографія. Харків : Друкарня МАДРИД, 2012. 196 с.
7. Kuntz T. Die Grenze zwischen Auslegung und Rechtsfortbildung aus sprachphilosophischer Perspektive. *Archiv für die civilistische Praxis*. 2015. Vol. 215. Iss. 3/4. S. 387-449.
8. Zimmermann R. *Juristische Methodenlehre in Deutschland*. *Rechtszeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*. 2019. Vol. 83. Iss. 2. S. 241-287.
9. *Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К. : Вайте, 2015. 392 с.*
10. Rüthers B. *Rechtstheorie und juristische Methodenlehre*. München : C.H. Beck, 2022. XXVIII, 627 S.
11. Canaris C.-W. *Gesammelte Schriften*. Bd. 1: *Rechtstheorie*. Berlin : De Gruyter, 2012. XII, 990 S.
12. Hüpers B. *Karl Larenz - Methodenlehre und Philosophie des Rechts in Geschichte und Gegenwart*. Berlin : Berliner Wissenschafts-Verl., 2010. XXVI, 646 S.

13. Larenz K. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin : Springer, 1960. XI, 381 S.
14. Savigny F. C. v. *System des heutigen römischen Rechts*. In 8 (9) Bdn. Bd. 1. Berlin : Veit u. Comp., 1840. L, 429 S.
15. Alexy R. *Juristische Interpretation. Recht, Vernunft, Diskurs : Studien zur Rechtsphilosophie*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1995. S. 71-92.
16. Schröder J. *Recht als Wissenschaft. Geschichte der juristischen Methodenlehre in der Neuzeit (1500-1990)*. Bd. 2: 1933-1990. München : C.H. Beck, 2020. 347 S.

REFERENCES:

1. Larenz, K. (1991). *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. 494. [in Deutsch].
2. Pavčnik, M. (1993). *Juristisches Verstehen und Entscheiden: vom Lebenssachverhalt zur Rechtsentscheidung ; ein Beitrag zur Argumentation im Recht*. 182. [in Deutsch].
3. Nastasiichuk, O. (2017). *Tvorcha biohrafii Karla Larentsa: neohegelianstvo, chynnist prava, yurysprudentsiia otsinok, metodolohiia pravoznavstva, pravylne pravo*. [Creative biography of Karl Larenz: neo-Hegelianism, validity of law, jurisprudence of evaluations, methodology of jurisprudence, correct law]. *Jurnalul juridic național: Teorie și practică*. Nr. 2 (24). 31-34. [in Ukrainian].
4. Nastasiichuk, O. V. (2021). *Perekhid vid implitsynoi do eksplitsynoi yurysprudentsii otsinok: Karl Larents, Klaus-Vilhelm Kanaris, Tomas Rim*. [Transition from implicit to explicit jurisprudence of evaluations: Karl Larenz, Klaus-Wilhelm Canaris, Thomas Reem]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Pravo*. Vyp. № 4 (74). 123-128. [in Ukrainian].
5. Dudash, T. (2020). *Dialektychnyi pidkhid do pravovoho arhumentuvannia y pravovoi arhumentatsii*. [Dialectical approach to legal argumentation and legal argumentation]. *Filosofia prava i zahalna teoriia prava*. N.2. 145-165. [in Ukrainian].
6. Uvarova, O. O. (2012). *Pryntsypy prava u pravozastosuvanni: zahalnoteoretychna kharakterystyka*. [Principles of law in law enforcement: general theoretical characteristics]. *Monohrafiia*. 196. [in Ukrainian].
7. Kuntz, T. (2015). *Die Grenze zwischen Auslegung und Rechtsfortbildung aus sprachphilosophischer Perspektive*. *Archiv für die civilistische Praxis*. Vol. 215. Iss. 3/4. 387-449. [in Deutsch].
8. Zimmermann, R. (2019). *Juristische Methodenlehre in Deutschland*. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*. Vol. 83. Iss. 2. 241-287. [in Deutsch].
9. Koziubra, M.I. (Ed) (2015). *Zahalna teoriia prava*. [Zahalna teoriia prava]. *Pidruchnyk*. 392. [in Ukrainian].
10. Rüthers, B. (2022). *Rechtstheorie und juristische Methodenlehre*. 627. [in Deutsch].
11. Canaris, C.-W. (2012). *Gesammelte Schriften*. Bd. 1: *Rechtstheorie*. 990. [in Deutsch].
12. Hüpers, B. (2010). *Karl Larenz - Methodenlehre und Philosophie des Rechts in Geschichte und Gegenwart*. *Berliner Wissenschafts-Verl.* XXVI, 646. [in Deutsch].
13. Larenz, K. (1960). *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. 381. [in Deutsch].
14. Savigny, F. C. v. (1840). *System des heutigen römischen Rechts*. In 8 (9) Bdn. Bd. 1. 429. [in Deutsch].
15. Alexy, R. (1995). *Juristische Interpretation. Recht, Vernunft, Diskurs: Studien zur Rechtsphilosophie*. 71-92. [in Deutsch].
16. Schröder, J. (2020). *Recht als Wissenschaft. Geschichte der juristischen Methodenlehre in der Neuzeit (1500-1990)*. Bd. 2: 1933-1990. 347. [in Deutsch].

Стаття надійшла до редакції: 19.05.2023